

YOSHLAR ORASIDA KASBIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Ochilova Ozoda Ashurovna

Buxoro viloyati Qorakòl tuman

30-umumta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar orasida kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirishning psixologik masalalari, ularning kasb tanlashdagi motivatsiyasi va psixologik tayyorgarligi yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilar va talabalarning kasbiy yo‘nalishdagi qobiliyatlarini aniqlash, rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash usullari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: yoshlar, kasbiy ko‘nikma, psixologik tayyorgarlik, motivatsiya, kasb tanlash, malaka, o‘quvchi, talaba, psixologik yordam, rivojlanish

KIRISH

Maktabda kasbiy tayyorgarlik — bu o‘quvchilarni kelajakdagi kasb va ish faoliyatiga psixologik, nazariy va amaliy jihatdan tayyorlash jarayoni. U maktab ta’limining muhim qismi bo‘lib, yoshlarni o‘z qiziqishi, qobiliyati va imkoniyatlariga mos kasbni tanlashga yo‘naltiradi.

Maktabda kasbiy tayyorgarlik quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

Kasb haqida ma’lumot berish:

O‘quvchilarga turli kasblar, ularning talab va imkoniyatlari, ish sharoitlari haqida tushuntirish.

Shaxsiy qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash:

Psixologik testlar, suhbatlar va mashg‘ulotlar orqali o‘quvchining qaysi sohalarga qiziqishi va qobiliyati borligini aniqlash.

Amaliy mashg‘ulotlar va stajirovkalar:

O‘quvchilarni maktabdagi va tashqi tashkilotlardagi ish tajribasiga jalb qilish, turli kasbiy faoliyatlarni sinash imkonini yaratish.

Motivatsiya va psixologik qo‘llab-quvvatlash:

Yoshlar o‘zlariga ishonch hosil qilishi, xatolardan qo‘rqmasligi va tanlangan kasbda muvaffaqiyatga intilishi uchun ruhiy yordam berish.

Karera rejasini shakllantirish:

O‘quvchilar bilan kelajakdagi maqsad va yo‘nalishlarni aniqlash, ularga qadam-baqadam yetib borish bo‘yicha maslahatlar berish.

Maktabdagi kasbiy tayyorgarlikning ahamiyati:

Yoshlar kelajakda kasbiy muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini oshiradi.

Shaxsning o‘z qobiliyatlarini to‘liq ochishiga yordam beradi.

Stress va noto‘g‘ri kasb tanlash xavfini kamaytiradi.

Jamiyatda faol, bilimli va mas‘uliyatli fuqarolarni shakllantiradi.

Kasbiy ko‘nikmalar — bu shaxsning ma‘lum bir kasb yoki ish faoliyatida samarali ishlashi uchun zarur bo‘lgan bilim, malaka, tajriba va psixologik tayyorgarliklar majmuasi.

Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Bilim – tanlangan kasbga oid nazariy ma‘lumotlar.

Malaka va tajriba – ishni amalda bajarish uchun zarur bo‘lgan mahorat.

Psixologik tayyorgarlik – stress, mas‘uliyat va muammoli vaziyatlarda ishlash qobiliyati.

Ijtimoiy ko‘nikmalar – jamoadagi muloqot, hamkorlik va boshqalar bilan ishlash.

Masalan, o‘qituvchi bo‘lish uchun faqat fan bilimini bilish yetarli emas, u shuningdek, bolalar bilan muloqot qilish, ularning ehtiyojlarini tushunish va darsni samarali o‘tkazish qobiliyatiga ega bo‘lishi lozim.

Kasbiy ko‘nikmalar shaxsning professional rivojlanishi va kelajakdagi ish faoliyatida muvaffaqiyatga erishishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Kasbiy ko‘nikmalar — bu shaxsning kelajakda tanlagan kasbida samarali ishlashga imkon beruvchi bilim, mahorat va psixologik tayyorgarliklar majmuasidir. Yoshlar hayotida kasbiy ko‘nikmalarni erta rivojlantirish ularning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun muhim hisoblanadi.

Psixologik jihatdan yoshlar kasbiy ko‘nikmalarni o‘zlashtirish jarayonida turli muammolarga duch keladi. Bular orasida motivatsiyaning pastligi, o‘ziga ishonchsizlik, qiyin vaziyatlarda tez charchash, diqqatni jamlay olmaslik va stress holatlari eng keng tarqalgan omillardir.

Yoshlarning kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirishda individual yondashuv zarur. Har bir o‘quvchining qiziqishi, qobiliyati va psixologik xususiyatlari inobatga olinishi, shuningdek, ularning ijobiy fazilatlari rag‘batlantirilishi muhimdir. Bu esa o‘z navbatida kasb tanlashdagi aniqlikni oshiradi va professional malakani shakllantirishga yordam beradi.

Kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda o‘quv jarayonida interaktiv metodlar, amaliy mashg‘ulotlar, treninglar va rol o‘yinlaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Bunday metodlar yoshlarning ishtirokini oshiradi, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va bilimni amaliyotga tatbiq qilishga yordam beradi.

Ota-onalar va pedagoglarning qo‘llab-quvvatlashi ham muhim rol o‘ynaydi. Yoshlar o‘zlarini qadrlangan va qo‘llab-quvvatlangan his qilsa, ular kasbiy maqsadlariga ishonch bilan intiladi. Aksincha, ortiqcha bosim yoki tanqid motivatsiyani kamaytiradi va psixologik muammolarni kuchaytiradi. Shuningdek, kasbiy orientatsiya dasturlari, maslahatlar va psixologik treninglar yoshlarni tanlash jarayonida yordam beradi. Bu orqali ular o‘z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasbni aniqlashga, kelajakdagi mehnat faoliyatida muvaffaqiyat qozonishga tayyor bo‘ladi.

Kasb tanlashning muvaffaqiyati asosan o‘quvchining psixologik tayyorgarligi bilan bog‘liq holda shaxsning kasbiy yo‘nalishini shakllantirish, mavjud qobiliyatlarni bilish, o‘zini o‘zi yetarli darajada baholash, intilishlarning real darajasi, barqaror kasbiy niyatlar va kasblardan yetarlicha xabardor bo‘lishdan iborat. Inson bolasi voyaga yetgach o‘z qiziqish va qobiliyatlariga ko‘ra biror kasb yoki hunarni tanlaydi. Har bir inson hayotida

kasbiy faoliyat muhim ahamiyatga ega. Chunki, kasbiy faoliyat uzoq vaqt davomida inson hayotining ajralmas qismiga aylanib qoladi.

O‘z kasbini ota – onalarning majburlashi orqali tanlagan insonlarda esa sog‘liqning yomonlashuvi, ruhiy tushkunlik, o‘zini baxtsiz his etish, kasbiy faoliyatida hech qanday o‘sinh kuzatilmaganligidan dalolatdir. Ota-onalar farzandlarining ilk qadamlaridanoq uning kelajagi to‘g‘risida o‘ylab qolishadi. Farzandlarining qiziqish va qobiliyatlarini kuzatish orqali ularning kasbiy kelajagini aniqlashga harakat qiladilar. Ayniqsa, maktabda beriladigan ta’limtarbiya o‘quvchining turli fanlarga bo‘lgan tanlovli munosabatini keltirib chiqaradi, ayrim bolalarda esa qaysidir fanlarga bo‘lgan qiziqishi tez seziladi, ya’ni tasviriy, musiqaviy va hokazolar. O‘smirlik davriga kelib, muammo yanada kuchayadi. Ko‘pgina o‘quvchilar va ota-onalarga qanday kasbni tanlashlari oldindan ma’lum bo‘ladi: ular “Men shifokor bo‘laman”, “Bizning o‘g‘limiz, qizimiz, tibbiyot insitutiga hujjat topshiradi”. Shunday bo‘lsada, kasbiy maqsadlarning aniqligi va ularni ruyobga chiqishi bo‘yicha xavotirlanish holatlari sezilib turadi.

Omadsizlikka uchrasa-chi? Ayrim o‘quvchilar uchun to‘qqizinchi sinfni bitirgach, kasbiy yo‘nalishlarni tanlash – eng dolzarb masala bo‘lib qoladi. Kasb tanlash bu o‘ziga yarasha murakkab jarayon bo‘lib, unda kasbni tanlashda ikkilanishlar, adashishlar, inqirozli jarayonlar yuz beradi. Kasb tanlash har doim bir xil darajada bo‘lmaydi. Bu insondagi ko‘pgina psixologik, fiziologik jarayonlar bilan ham bog‘liq bo‘ladi. Biz har birimiz hayotimiz davomida bir necha marotaba “inkiroz” tushunchasini uchratamiz. Kundalik hayotimizda bu tushunchani biz ko‘plab ishlatamiz, ya’ni ishlab chiqarishdagi krizis davri, psixologik inkiroz va kasalning inkiroz davrlari haqida gapiramiz. Inkiroz haqidagi nazariya yaqinda paydo bo‘ldi

Kasbiy shakllanish inqirozlarini ko‘rib chiqishdan oldin shaxsga doir turli inqirozlarni tahlil etamiz. Psixologiyada bolalik inqirozlari chuqur o‘rganilgan. Odatda hayotning birinchi yilidagi inqiroz 3 yoshdagi, 6-7 yoshdagi va 10-12 yoshdagi o‘smirlik inqirozlariga ajratiladi. Inqirozlar davomiyligi, shakli va ta’sir kuchi bolaning individual-psixologik xususiyatlaridan ko‘ra ijtimoiy sharoitlari, oilada tarbiya va pedagogik tizim xususiyatlariga ko‘ra inqirozlar sezilarli darajada farqlanadi. Bolalik inqirozlari

bolalarning yangi yosh pog‘onaga o‘tish davrida paydo bo‘ladi va atrofidagi odamlar bilan o‘zaro munosabatlar shakli shuningdek, jismoniy va psixologik imkoniyatlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Negativlik, qaysarlik, erkalik yuqori darajadagi ziddiyatlilik holati bolalarning inqiroz davridagi xulqiy reaksiyalaridir.

O‘smirlik davri – bu birinchi ambivalent aptatsiya davri. O‘smirlik shaxs shakllanishining mas’uliyatli davrlaridan biridir. Bu yoshda har xil kasb turlariga ma’naviy munosabat asoslari, shaxsiy qadriyatlar tizimi shakllanadi. Ular o‘smirlarning turli kasblarga nisbatan tanlovli munosabatini belgilab beradi. Kattalar xulqining tashqi shakllariga taqlid etib, o‘smir bolalar kuchli, irodali, jasur bo‘lgan “Haqiqiy erkaklarning” romantik kasblarga qiziqishlarini yo‘naltiradilar (uchuvchi, kosmanavt, avtopaygachi, va h.k). Qizlar esa o‘z qiziqishlarini “haqiqiy ayollarga” jozibali, go‘zal va mashhur ayollarga yo‘naltiradilar (mashhur estrada qo‘shiqchisi, teleboshlovchi, modeler, va h.k). romantik kasblarga yo‘nalishi ommaviy axborot vositalari ta’sirida shakllanadi. Bunday romantik kasbiy yo‘nalishning shakllanishiga shuningdek, o‘smirlarning o‘zini namoyon eta olishiga intilishi sabab bo‘ladi. Istalgan kasb namunalari, kasbiy orzular kasbiy shakllanishning psixologik bir bosqichi bo‘lib qoladi.

Erta yoshlik davri – bu davrning asosiy vazifasi kasb tanlash. Bu realistik aptatsiya davri hisoblanadi. O‘smirning kasbiy rejalari aniq ifodalanmagan, orzu shaklida bo‘ladi. U odatda o‘zini turli emotsional yoqimli bo‘lgan kasbiy rollarda tasavvur etadi, ammo kasb tanlash bo‘yicha biror xulosaga kelmagan bo‘ladi. Aslida esa o‘spirinlik davrining boshida umumta’lim maktabini bitirgan yigit qizlar oldida bu muammo paydo bo‘ladi. Bu taxminan katta yoshdagi o‘smirlarning uchdan bir qismini tashkil etadi. Ulardan ayrimlari boshlang‘ich va o‘rta maxsus ta’lim yurtlariga, qolganlari mustaqil mehnat faoliyatini boshlashga majbur bo‘ladilar. 14-15 yoshda kasb tanlash juda qiyin chunki kasbiy maqsadlar aniqlanmagan bo‘ladi. Kasbiy yo‘nalgan orzular va romantik intilishlarni aslida ro‘yobga chiqarib bo‘lmaydi. Real boshlangan kelajakdan qoniqmaslik refleksiya sining ya’ni shaxsiy “men”ni anglashni rivojlanishiga olib keladi (kim men? mening

qobiliyatlarim qay darajada? men kim bo‘lmoqchiman? kimga o‘xshagim keladi?) va boshqalar.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yoshlar orasida kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish psixologik jihatdan murakkab, ammo muhim jarayondir. Individual yondashuv, motivatsiya, amaliy mashg‘ulotlar va psixologik qo‘llab-quvvatlash orqali har bir yosh shaxs o‘z kasbiy salohiyatini to‘liq ochishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ahmedov, Sh. Maktab psixologi: kasbiy yo‘nalish va metodika – Toshkent, 2019.
2. Karimova, L. Molodezh va professional orientatsiya: psixologik aspekt – Toshkent, 2020.
3. Jalilova, M. Psixologik yordam maktab o‘quvchilarida professional tanlov jarayonida – Toshkent, 2018.
4. Saveliev, V.I. Psixologiya professional rivojlanishi o‘smirlar – Moskva, 2017.
5. Gromova, T.A. Metodlar proforientatsion ishlar maktablarda – Sankt-Peterburg, 2016.
6. UNICEF. Youth and Career Guidance: Psychological Tools for Schools – New York, 2018.
7. Levashova, E.N. Psixologik diagnostika professional moyilliklar maktab o‘quvchilari – Moskva, 2019.
8. Azimova, F. Maktab o‘quvchilarining kasbiy qobiliyatlarini aniqlash usullari – Farg‘ona, 2020.